

Muhammad Yusuf ijodida Vatan, ona, muhabbat mavzularining badiiy talqini

Parda Alimov

Termiz davlat pedagogika instituti
O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasida dotsenti,
filologiya fanlari nomzodi.

Annotasiya: Shoir she‘rlari orqali odamlarning unitayozgan qadriyatlarimizni, millatimizni asrab avaylashga chorlaydi. Uning she‘rlaridagi oddiy obrazlari, ayni paytda munis va qadrdon, tub mohiyati yani ular timsolida shu ona vatan, muqaddas tuproq, shu vatanning azizligi, mo‘tabarligi aks ettirilgan.

Kalit so‘zlar: Vatan, ona, muhabbat, “She‘riyat”, “Laganbardorlar”, “Singlimga maktub”, “Qushlar ham yig‘lar”, “Turg‘unlik”, “Yaxshi”, “Qaldirg‘och”, “Bulbul”

Muhammad Yusuf ijodida Vatan, ona, muhabbat mavzulari alohida o‘rinni tutadi. Biz quyida shoirning ayrim she‘rlarining g‘oyaviy xususiyati hamda badiiy mukammalligi hamda ularda ishlatilgan poetik vositalar haqida fikr yuritishni lozim topdiq.

Shu jihatidan uning “Jayron” she‘ri xarakterlidir. Oyog‘ini qo‘yay yotay bosh, yurak qonning to‘kilgan so‘qmoq, seni toki totdi qaysi gumroh? Bu dunyoning nokaslari ko‘p ezgulikni ko‘rolmaydilar, labim bilan yarang silayman, senga dardi shifo tilayman deb she‘rdagi asosiy niyatni yuzaga chiqaradi.

“She‘riyat” she‘ridagi quyidagi sehrlil satrlar orqali shoirning ijodiy butunligini, zahmatini, bu dunyodagi orttirgan zarini bilib olamiz.

Sen borsanki raxmatlarim bor:

Bu dunyoda orttirgan zarim.

Uxlamay qon yutgan kunlarim,

...Sen ko‘kdagi qo‘l yetmas hilolim.

Ruhimdagi ko‘kda, tuproqda tanim,

Bag‘rimni tilkalar bir og‘riq.

Endi baxtim o‘zingga bog‘liq,

She‘riyat, ey bag‘ritosh sanam!

“Laganbardorlar” she‘ridagi quyidagi misralar kitobxonni o‘ziga tortadi va hushyorlikka undaydi:

Ular ustoziga quldayin kimsa,

Mehribon homiysi shogirdlarining.

Uzi o‘ldirib so‘ngra mozorigacha,

Ko‘tarib borishar tobutlarini.

“Singlimga maktub” she’ridagi yurak yig‘laydi aytmas dardini, eng go‘zal she’r – Sening yorilgan qo‘ling, hamma boshliqlarning boshlig‘i – Vatan, misralarda she’riy pafos, ifodasini topgan, “Uni taniysiz?” she’rida esa shoirlikka da’vogar shoirning dardini yuzaga chiqaradi: Siz uni taniysiz, she’rlar o‘qir uzundan uzoq, latifalar aytib hiringlar. Men shoirman, Hamzaning ko‘ziga bosib bemalol men shoirman deydi, keldim ko‘rib qo‘y degan badiiy ifoda mavjud.

“Qushlar ham yig‘lar” she’ridagi poetik kuzatishlar ancha jonli va yetarli xulosa chiqarishga asos bo‘ladi:

*Terlar oqdi suv bo‘lib bizdan,
Va chursillab yiqildi terak.
Aka, bizning qilmishimizdan
Tunda ham yig‘lasa – kerak.*

Ona chumchuq aylanib ketmas, ko‘ngling qil sig‘mas, yiqilgan terak esa ayvon ustuni. Inidek ajralgan chumchuq chog‘. Ha, bironing yig‘isidan bu dunyoda kulganlar bor degan badiiy topqirliq mavjud.

“Turg‘unlik” she’rida usha davrning o‘ziga hos poetik ifodasini ko‘rasiz. Kech kuzda tugadi ko‘sak, dalaga chiqar birinchi sinf bolalari, zur kelsa go‘dak birlashur, nima qilsin, paxta shon birinchi sinf bolalari. Barchasi qog‘ozda, paxta terar baxti kulganlar, omadi kulganlar pufak bobolarini qahramon qilgan birinchi sinf bolalari degan she’riy manzara bor. “Kuzda ketgan turna qaytgandek bahori” she’ridagi chiroyli obrazli ifodalar bor. Hattoki qalandar Mashrabi talash, Boburni bag‘riga sig‘magan diyorsan. Qo‘qonga uzatib Mohlaroyimni yig‘lagan diyorsan, jannatlardan go‘zal qo‘hligimsan, ey, yomon ko‘zlardan asragansan!...

“Yaxshi” she’rida (X.Davrunga bag‘ishlangan) yaxshi tilaklarini yuzaga chiqaradi: dunyoda ortda qolgan iz, bulbuli yo‘q bahordan qumri to‘la ko‘z, jannatli holvadan ayvondagi muz, o‘pich ko‘rgan paridan sepkilli yuz, ichmasang xaqqimiz, ko‘chmasang ham qiz, to‘qligingda yo‘qlagan qarindosh, o‘nta nomard do‘stingdan bitta cho‘loq ot, olisdagi oltindan quchoqdagi gard, vafosi yo‘q xotindan da’vosi yo‘q dard, qirqta chala mulladan bitta musurmon yaxshi. “Haqiqat” she’rida esa buyuk sahnaning buyuk Otellosi Shukur Burxon gavdalanadi. Mana bu Otello. O‘sha xabash soya. Sahna – Ovrupodir (Yana o‘sha yoq).

- Dunyoda hech kimda yo‘q bunday ovoz,
- Dunyoda hech kimda yo‘qdir bu nigoh:
- Deysan bu kitobim ichi to‘la nur,
- Deysan: bu kitobim bitta nusxadir.

Tasvir o‘zi hayot, jumla qisqadir. Lekin baribir: Mo‘min dehqon eslar yozuvchilardan, A.Qodiriy, A.Qahhorni, artistlardan Sh.Burxon, Halimaxonni deb e’tirof

etiladi. “Erk kiyik” she’rida bu jonivor orqali hayotdagi qiynoq, azoblarni yuzaga chiqaradi:

*Kel yig‘laymiz birgalashib yantoqlar,
Sahrolardi qurimagan buloqlarga.
Ikkilamiz yaralibmiz qiynoqlarga,
Erka kiyik, maylimi bir erkalasam?
Umrimizning barcha yo‘li so‘qmog‘i cho‘g‘,
Cho‘g‘dan qo‘rqma beyuz quygan qoplonday qo‘rq.*

Qoplon metaforik xarakterga ega bo‘lib, yuzsiz, oriyatsiz, diyonatsiz, inson bag‘rini doimo yara qiladiganlarga ishora ma’nosida kelgan.

“Navoiy” she’rida esa tarixni dilni xira qiladigan ma’shum manzarasi hamda shoirga munosabatning badiiy talqini bor. Hech kimi yo‘qmikan Navoiyni, chayqalib turar qavmning uyi chayqalsa u zotga to‘yi tortirmikan. Hazrat qavmining kechirgaymi, bir biriga bo‘lmasa panoh, podshosining bilimni qadrin, gadosini siylamasa? Azobmasmi, nabiralari ko‘yini urib yursa bir – birin. Qabrida ham yurak bag‘ri qon. She’ridagi poetik yechim shunday:

*Navoiy – ku yashar toabad
Oqibatsiz elda erk bo‘lmas,
Muruvvatsiz yurtida saodat.*

“Qaldirg‘och” she’rida shoir iltijo qiladi:

*Osmon bo‘lmas, ko‘shkida
Sen yayrasang, qaldirg‘och
Yayrarmidim o‘zim ham
Ummon bo‘lmas to‘shimdi
Suzib yursang yoyib soch
Poylarmidim o‘zim ham*

Shu o‘rinda obrazli ifoda kitobxonni xushyor topishga, nega degan savolni qo‘yib uylashga majbur qiladi:

*Odamzodni xech qachon
Qush qo‘nmaydi qo‘liga!...*

Biz ham shu o‘rinda nega degan savolga vaxshilik degan javobni quydik, fikrga xulosa yasadik.

“Sumalak” she’rida shoirning ovora bo‘lib qaytgan sumalak haqida jiddiy badiiy mulohazasi kishini o‘yga to‘ldiradi va eskilik sarqiti deb halqimiz udumlarni buzganlarga nafrat qo‘zg‘atadi: navro‘zfurushlar.

*Baxor so‘rab kelsa jamolingizni
Shudring yo‘qlab rayxon shoxida sizni
Bir o‘y qiynasmi gohida sizni –*

Navro‘zfurushlar.
To‘p otib boychechak begorolarga
U kun qaxringizga duchorolarga
Peshonangiz tegib sayyoralarga
Qani yurishlar?

Bizga motam bo‘lsa, sizga g‘am, jabr qildingiz, jabr ustida ham is chiqqan joydan habar topib sumalakka zahar otdingiz degan qahr yangraydi:

Ey, siz soxta shuxrat – shon adolari,
Ey, siz el xatosi yurt xatolari,
Mansub gadolari pul gadolari,
Qalaysiz endi?

Topilgan badiiy topilmalarga e‘tibor bering. El xatosi, yurt xatolari, mansab gadolari, pul gadolari. Shoir da‘vati shu: mansab gadolari va pul gadolaridan extiyot bo‘ling.

“Bulbul” she‘rida esa ajoyib topilma berilgan, lol qolasiz.

Qayinlar yurtida bulbul ko‘rdim
U gul butog‘ida qilardi xonim
Qovog‘imni solib hol – ahvol so‘radim
Ozroq gina bilay ozroq qizg‘anish.

Meni maftun qildi – qo‘ydi bachchag‘ar
O‘tmas pichoq bilan so‘ydi bog‘chalar
Negadir uyimni sog‘inib ketdim,
Bulbulga ergashib yurib jarma - jar.

Odatda bulbul chamanzorda sayraydi. Qayinlar ostida qolib ketgan bulbul kim bo‘ldi? Bu esa qabrsiz qolib ketgan yuraklari dod – faryod bilan to‘la Usmon Nosirdir. Shu o‘rinda shoir metoformaizmdan o‘rinli foydalangan.

“Yolg‘on” she‘rida o‘zgacha nigohni ko‘rasiz. Yelkadan sirg‘alib kunduzli tashvish, yelkadan sirg‘alib ko‘rpalarida uxlar erkak va ayol, erkak va ayolning nigohlari bir biriga qadalgan, o‘rtalarida yog‘och beshik. Dalaga jo‘naydi erkak va ayol, yog‘och beshik o‘rtalarida. Manzara: shunday erkak va ayol uxlar, nigoxlar bir, tong, dala. Yana uyqu. Yana yog‘och o‘rtalarida shu o‘rinda bir narsani kuzatish mumkin. Ish, uyqu, yog‘och beshik. Ularning hayotdan topgan, topmagan narsalari. Daladagi ish va traktorning guvillashi ular hayotidagi zavq, quvonchni, sevinchni sug‘urib olgan. Ish yana ish. Bularning hammasi shoir shunday ishora qilgan.

“Bosmachilar” she‘rida ularga nisbatan yangicha nigoh, yangicha badiiy olamni bera olgan. Olmoslardan keskir edi shamshiringiz, tutun bo‘ldi taqdiringiz, tuproq tushak, bolish egar boshda. Umringizni toju toshda tushunmayin hamma qarg‘adi, hatto bolangiz ham, siz yo‘q ko‘tarildi darpardalar, otdan tushdi sariq mo‘ylovlar, qaerga ketmay qay

zamonda unutmagan, sizni hech kim honlarga xos xurmatingiz, bosmachilar! degan she’riy ifodani ko‘ramiz.

“Ketib qoldim” she’rida shoirning dil izxori bayon etilgan: nima qilsam she’r ishqida qildim, she’rimni deb yig‘lamadim bildim, ilhom izlab shomu sahardan she’r azobi yomondan ekan zaxardan.

“Taraqqiyot” she’rida turg‘unlik davrida odatga aylangan qora dog‘lar haqida fikr ketadi: ayollar paykaldan bosh ko‘tarmas, shiyponlarda kuzatar, butifoslar topamiz, ov qilib so‘nggi jayronni titratib so‘ngi yo‘lbarsning terini shilamiz, og‘ular topamiz – chuvalchanglar ilib, qarmoqlarda baliq tutmaymiz, del’finlar sohilda yotadi cho‘zilib, shoirlar bir birin mukofot bilan qutlaydi. Xulosa shunday: tog‘larni – qo‘parib, daryolarni to‘sdik, buni taraqqiyot dedik:

*She’rim – qaramog‘imdan oqqan yoshlarim,
Anglarmisiz uni, hech ko‘zim yetmaydi.
Barakalla sizga zamondoshlarim,
Kelajak avlodlar bizni unutmaydi.*

“Rozidil” she’rida Tilak Jo‘ra va Shavkat Rahmonning ruhiy olamining poetik manzarasini ko‘ramiz.

*Ikki jaxongashta,
Ikki qo‘shni
Yotibsizmi berib zax yerga to‘shin?
...Ammo ko‘ngil sezar: she’rning zo‘rini
Shavkat Rahmon o‘qir farishtalarga
Bu yoqda uvolu u yoqda halol
Chinorday yurakni bukar qilday g‘am
Yaxshi odamlarni ko‘rib, ehtimol
Sayrab yuborgandir As‘had Muhtor ham*

Maylida dardini aytsin odam,

*Aytolmay yig‘laganlarni ko‘rganmiz,
Yo‘qsa, yetmasmidik So‘zning qadriga,
Poyiga ming sadqa etmasmidik jon,
Vatanning qadriga do‘stning qadriga,
Kunlarning qadriga eng dorilamon.*

“Nido” she’rida qatag‘on qurboni bo‘lgan Usmon Nosirning o‘ziga hayrati, nolasini ifodasini topgan:

*Kim kiz so‘yib qon yig‘lasa, adasi o‘zim,
Toshga tegib qaytib bergan sadosi o‘zim.
Kim yurt suyib ulug‘lar, fidosi o‘zim,*

Shu chog‘dagi yuragimning tinglangiz,

hoy hu,

*Jigarlarim yo‘lingizga gullar to‘shay men.
Cho‘g‘dek yonib botmay turgan kunga o‘hshayman,
Xayolingiz ufqida men shunday yashayman.*

She‘r so‘ngida shoir chiroyli ifoda topgan.

*Sevgilarning bezori menimcha tuyg‘u,
Menga shodlik va gullarning lablari kelar.*

“Xirmondagi bola” she‘rida ona mehridan emas, paykalning taftidan to‘ygan, belanchagi bugri tol bo‘lgan chaqaloqqa bo‘lgan shoirning mehri berilgan: mening ham belanchagim shu bukri tol, shu yalpiz dalada men ham buy yetdim, keyin she‘r yo‘llab Toshkentga ketdim, tushlarimga kirib yoningga, mayli shodon, mayli g‘amgin, eng go‘zal so‘zimsan, xirmondagi bola.

She‘r oxirida go‘zal badiiy ifoda bor:

*Men keldim shul shaffof so‘zimni topib,
Men bildim yurakdan Vatanni sevmog‘.
Belanchak osilgan tollarni o‘pib,
Chaqalov ko‘ziga halol termulmog‘.*

“Qarg‘a” she‘ridagi poetik mushaxada xayol eskirmaydi:

*Baland shohga osilib qoldi,
Bir oyog‘i ayri novdaga.
Kun bo‘yi siltanib toydi xolidan,
Qiyin, qiyin bo‘ldi ushoq gavgada.*

Hamma tomashabin, qarg‘a azobda, o‘rgatuvchi ko‘p, daraxtga chiqqani bir yosh bola yo‘q. Bir boboy g‘ayrati qo‘zib chinorni silkitdi, lekin foydasiz? Biz ham tarqalib ketdik. Par bolishlarda uyqu elitdi. She‘r shunday yakun topadi:

*Tongda chopib chiqdim,
Daraxt joyida.
Shox bor,
Shoxda qarg‘a yo‘q edi, ammo
Boshga kulfat tushgan kunda sherigin,
Tashlab ketmas ekan quzg‘unlar hatto.*

Xulosaning asl mohiyatini barcha tushunib, yetishiga xech kimda shubha bo‘lmasa kerak.

“Yoqub mergan” she‘ridagi voqealar silsilasi inson qadriga yetmagan sobiq totalitor tuzumga borib taqaladi. Yoqub mergan ikki urush ko‘rgan, Berlinda suratga tushgan, bir oyog‘i toldan edi, bittasini do‘htir kesib olgan. Mashinani bitta olg‘ir oldi. Yoqub merganni hammadan qo‘ngli qoldi va shoirning ko‘ngli ivib ketadi:

*Endi ul zot yallo qilib yuraverar,
Invalidning moshinasin suraverar,
Uni ko‘rsam chol esimga kelaverar,
G‘ildiragin yuragimni ezaverar.*

“Xayvonot bog‘i” she‘ridagi manzaralar ko‘lami shunday: tutqunlikda jayronni ko‘rdim, quruq shohda to‘tilar sayrar, yig‘lamsirab tovush qayrar to‘tilar, osmoniga uchar g‘ozlar, bulutlarning boshi egilgan, kaklikning to‘shi qon, tumshuqlari qon, qushlarning ma’yus ko‘zlari – doston

Shoirning poetik xulosasi shunday:

*Bu dunyo aslida hayvonot bog‘i,
Mushtoq – zorlikka qon boshdin – oyog‘i.
Bir bir barin sanab ketarman – bas-da,
Neki go‘zal bo‘lsa bari qafasda.*

“Ona tilim” she‘ridagi chiroyli badiiy topilmalarni keltirishni lozim topdik: “Tilim turib o‘z tilimda gapirmadim, onam erkam deb quchganda tunlar yarim, erkim yo‘q deya zirqirardi bir joylarim, kimlar uchun biz edik bir badaviylar, o‘zbekni qon qaqshatgani o‘zbek siylar, holimizni qon qaqshatdi yassaviylar, kimdir mayda millat bo‘ldi, kimdir katta, biz piyoda biz boqqanlar yurdi otda, Sen bo‘lmasang nima bizga silliq she‘rlari”.

*Yuragimni to‘ridagi so‘lmas gulim,
Bir qarasam har shevangda jim.
Jilolar sening qayting kun,*

Men tug‘ilgan kunim.

“Tilak” she‘rida shoir dildagi yuksak istaklarni yuzaga chiqaradi, har kimning o‘z boshpanasi bo‘lsin, o‘z kulbasida davrin qursin. Ekkandan tekkani yo‘q edilar bizlar, vatanidan vatani yo‘q edi bizlar. Shoir jo‘shib, qo‘ynidagi satrlarni yozadi.

*O‘z elingda endi xushing, o‘zing chog‘la,
O‘z ko‘lingda endi qo‘shing, o‘zing ovla.
Oltinlaring tirnoqlaring bilan kovla,*

Va yig‘ib qo‘y, bolalaring uchun tursin?

*Beshiklarga to‘lib ketsin bir o‘zbeklar
Tili chiqmay ko‘zi chiqar hur o‘zbeklar.*

Xulosa qilib shuni aytishim mumkinki, hamma inson ham vatan, ona deya kuylashi mumkin-u, ammo ona yurti maromiga yetkazib, yurakdan kuylay oladigan, xalq dilini biladigan ijodkorgina chin shoir bo‘la oladi! Muhammad Yusuf bunga yorqin timsol bo‘la oladi deb o‘ylayman.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Muhammad Yusuf. Osmoning olib ketaman. T., 1998.
2. Muhammad Yusuf. Saylanma. Xotiralar, she'rlar, doston. “SHARQ” NMAK Bosh tahririyati, T., 2002.
3. Muhammad Yusuf. Biz baxtli bo‘lamiz. T., “Nihol”, 2011.
4. Muhammad Yusuf. Ulug‘imsan, vatanim. “O‘zbekiston” T., 2010.
5. Muhammad Yusuf saboqlari. To‘plovchi va hammuallif SHukur Qurbon. Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi, Toshkent., 2012

